

Yrd. Doç. Dr. Zeynep GÜREL
M.Ü. Öğretim Üyesi

Dest Be-Kâr Çeşm Be-Yâr

Bir " Hacı Hoca Tekkesi":

Özbekler Dergâhı

Özbekler Tekkesi, uzun asırlar, İslâm şeraitine ait âdâb ve erkânın, tezkiye ve tasfiyeye dayalı bir iç eğitimi esas alan tasavvuf anlayışının esasa bağlanmasında mühim rolü bulunan Hz.Yesevi'nin manevi feyiz ve bereketini günümüze taşıyan önemli bir irfan mektebi olarak kabûl edilebilir.

"İnsanoğlu kimi zaman umut coşkunu bir hurma ağacı gibi yemisle yüklü, kimi zaman da susuzluktan kurumuş ve çatlamış bir kaya gibi kısır, yoksul bir mahrumluk anıdır. Bir vakit ufkunun eserlerle donandığını görmek mutluluğuna erer, bir vakit de umutsuzluktan her imkânın tükendiği duygusuna kapılır. Böylesine kabarmış, katmerleşmiş küf ve nasır bağlamış bir umutsuzluk çizgisinde bir ak benek belirir kimi zaman. Bir ışık zerreciğidir bu. Çoğu kez insanlar onu görmez yada görmezlikten gelir. O aklık, o parlaklık gittikçe büyür. Bu gelen Allâh'ın lutfudur. Bir Allâh armağanıdır. Ruhun gözlediği vaktin mucizesidir. Rahmetinden umut kesilmeyen Allâh'ın insanlığa yeni bir fırsat tanınmasıdır. Şeytana karşı kazanılmış bir raunttur. Alelade ve alelade altı günler tükenmekte, serim çağı şafağı sökmekte demektir.. Her insanın ve her çağın umutsuzluk ufkunda bir destan titreyişi olacak ve diriliş erleri ellerinde hayata yeni düzeni getiren tomarlar, gelecek zamanın bağrına doğru yürüyecektir."

Böyle anlatıyor Sezai Karakoç insan denen sırlı ve derin varlığın tükeniş ve diriliş arasındaki bitmek bilmez yolculuğunu...Özbekler Tekkesi için bir besmele yazmak isterken tefe"ül yaprağı bu satırların üzerine kondu. Diriliş erleri! İlimle amelin bir arada bulunduğu ihlâs hil'atini kuşanmış, "gelecek zamanın bağrına doğru yürüyen" nur abideleri ... Diriliş eri deyince Anadolu'yu yurtlaştıran, şeffaflaştıran, hassaslaştıran, insanlaştıran Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi Hazretleri geliyor önce akla..

Yesevi Hazretleri, Müslüman Türk irfanının tesis ve teşekkülünde altın bir isim. Menakıbına göre, Peygamber Efendimizin yakın sohbet halkasından, ashâb-ı güzînininden "Aslan Baba" lakaplı bir zât tarafından 400 sene

damağında damıtılarak korunan "ilim hurması" nı tevarüsen emanet alıyor. Bunun sosyal psikoloji açısından izahı, sünnet-i seniyyenin ifrat ve tefrit ile aşındırılmadan Yeseviyye tariki vasıtasıyla Anadolu insanına ulaştığı şeklinde değerlendirilebilir. İstanbul'un manevi fatihi Akşemseddin Hazretleri'nin de bu kol üzerinden icrayı faaliyet gösterdiğini biliyoruz.

"Bir ulu rüyayı görenler şehri" olarak Üsküdar, tarihin pek çok sahnesine şahitlik etmiş bir belde. Geçmiş Atinalılar dönemine M.Ö. 5. yüzyıla dayanıyor. Tarih ona "Altın Şehir" kaydını düşmüş. Orhan Gazi tarafından yaklaşık olarak 1384 yılında fethedildikten sonra Türklerin eline geçmiş ve Sultan Murat (I) döneminde

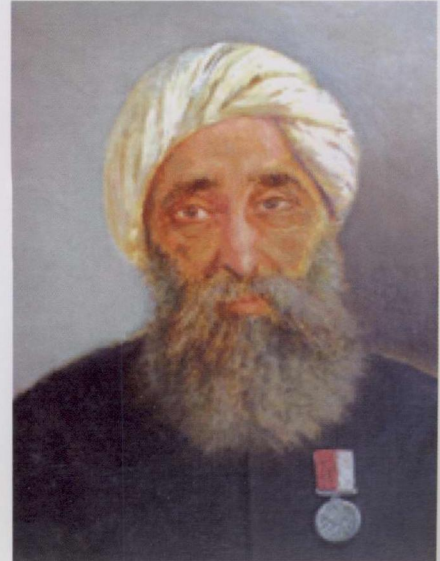
nüfusun önemli bir kısmı Türklerden oluşmaya başlamış. Ancak Türklerin tam olarak buraya yerleşmeleri İstanbul'un fethinden sonra gerçekleşmiş. Osmanlı'nın gözdesi olan Üsküdar'da bu sebeple çok sayıda Osmanlı eseri mevcut. Kayıtlar, 91 cami veya mescit, 51 tekke, 12 hamam, 11 kervansaray, 2 imaret, 7 medrese, 260 çeşme, 5 büyük iskele, 2 darüşşifa, 2 menzilhane, kütüphane darülhadis, sebil ve posta teşkilatı ile bir çok padişah, sultan, paşa ve devlet adamlarının sarayları, yalı ve köşklerinden bahsediyor.

Fatih Devri'nde, Üsküdar'ın adeta yeniden kurulduğunu görüyoruz. Salacak'ta Fatih, kendi adıyla anılan bir mescit yaptırmış ve Üsküdar 'in ilk

mahallesi burada yeşermiştir. Anadolu'dan getirilen Türk nüfusunu buralara yerleştirmiş, şimdiki İskele Meydanı'ndaki bedesten ile ticaretin gelişmesini sağlamıştır.

Özbekler Tekkesi, Üsküdar deyince akla gelen önemli mekânlardan biri. Hacı Hoca Tekkesi olarak da bilinen Tekke Sultantepesi'nde .. mescidi, Bülbülderesi'ne hakim yüksek bir tepe üzerinde kurulmuş, minaresiz ve minbersiz, mahviyet içinde ahşap bir yapı..

Özbekler Tekkesi, uzun asırlar, İslâm şeraitine ait âdâb ve erkânın, tezkiye ve tasfiyeye dayalı bir iç eğitimi esas alan tasavvuf anlayışının esasa bağlanmasında mühim rolü bulunan

Hız. Yesevi'nin manevi feyiz ve bereketini günümüze taşıyan önemli bir irfan mektebi olarak kabûl edilebilir.

Tekkenin kuruluş hikâyesi, Yavuz Sultan Selim Han'ın "Halife-i rûy-ı zemin" olmasından sonraya dayanıyor. Hac farızasını yerine getirmek için yola çıkan hacı adaylarının, Halife'den "destur" almak için İstanbul'u ziyaret etmeleri bir gelenek hâline geliyor. Bu izin, ziyaretçilerin manevi yolculukları adına bir destek anlamı taşıdığı gibi, Efendimiz tarafından fethi müjdelenecek kadar değer atfedilen bu aziz beldenin tenezzühü için de bir güzel vesile teşkil ediyor.

Özbek Türkleri, diğer hacı adaylarıyla beraber İstanbul'u ziyarette geldiklerinde kendilerine mahsus, has kıldan ve ipekten renkli çadırlarını Üsküdar sırtlarında Sultantepeci'nde kurarlarmış. Tekkenin yapılış tarihi ise daha sonraki asırlara rast geliyor. Rivayete göre Sultan Mustafa (III), bir Çamlıca gezisi sırasında kendisini can u gönülden ağırlayan Özbek Türklerine şükranının nişanesi olmak üzere burada bir tekke yaptırmayı vaat ediyor ve sözünde duruyor. Bir müddet sonra Sultantepeci'ne bir vakıf kuruluyor ve kafileye nezaret eden Nakşi Şeyhi, hac dönüşü vakfın başına geçiriliyor.

İlk kuruluşunda küçük ve sade bir yapı olan tekke, daha sonra yapılan eklemelerle tam teşekküllü bir tarikat tesisi haline gelmiştir. Tekke, derviş hücreleri, kadınlar kısmı, erkekler kısmı, mutfak, mescid-tevhidhane, bahçe ve mezarlıktan oluşmaktadır.

Vakıflar Başmüdürlüğündeki kayda göre tekkenin kuruluş tarihi 1757-1774 yılları arasına Sultan Mustafa (III) zamanına denk geliyor. Sultantepe'de Hacı Hasna Hatun Mahallesi, Servili Köşk Sokağı üzerinde bulunan Tekke, Hadîkatü'l-Cevami'ye göre, 1752-53 tarihinde Abdullah Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Maraş valisi olan Abdullah Paşa

bu tekkeyi 1752 tarihinde Sultan III. Mustafa zamanında imar ve ihya ederek Semerkandlı Özbek Şeyh Abdullahilekber'e vermiştir. Tekke bu şeyhin unvanına nisbetle Özbekiyye Tekkesi olarak meşhur olmuştur.

Hadîkatü'l-Cevami yazarı ise Tekkenin kuruluşuna dair şu bilgiyi vermektedir:

"Bânisi, darphane emini ve 1167 senesi Zilhiccesinde / Eylül 1754 sadrazam kethüdalığından mir-i miranlık / beylerbeylik ile Maraş valisi

Kuruluş amacı, hacı adayları için menzil olarak düşünülmesine rağmen dergâh, kısa sürede bir çok sanat ve zanaatin öğretildiği bir kültür-sanat merkezi hâline geliyor. Tekkenin en meşhur şeyhlerinden biri olarak anılan Hezârfen İbrahim Edhem Efendi'nin hayat tarzına kısaca göz atmak, dergâhın faaliyet alanını ve işleyiş yapısını yansıtmak açısından bir ayna vazifesi görebilir:

olan Abdullah Paşa'dır. 1168 / 1754-55 senesinde orada vefat etmiştir. Bu tekkeyi, Nakşibendiye tarikatından Hacı Hoca denmekle maruf eş-şeyh es-seyyid Abdullah Efendi'ye mülkü ile beraber vermiştir. 1171 / 1757-58 tarihinde Çapraştılı Hasan Ağa masrafını üzerine almış, Şeyh Abdullah Efendi de tekkeyi Nakşibendiye tarikatına vakf etmiş ve minber koymuştur. İmamet ve hitâbeti de kendi üzerine almıştır. Zamanla bazı ilâvelerle genişleyerek büyük bir zaviye olmuştur."

Hadîka yazarının bu ifadesine karşılık Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki, Zilkade 1199 (Eylül 1785) tarihli bir resmi kadı mektubuna / mü'rasele göre "Üsküdar'da Sultantepeci'nde Nakşibendî şeyhlerinden Hacı Hoca denmekle maruf Abdülkerim Efendi'nin vefatıyla metruk kalan cami ile fukarayı iskân ve eytamlarına mahsus mesken ve sairinin ve Şeyh Abdülkerim Efendi'nin iyâlini ittifak suretiyle şeyhin evlâd-ı manevîsi halifesine tevcihi" istenmektedir. Bu mektubun üzerinde "mucibince" işaretiyle Şeyhülislâm Dürrizâde Mehmet Ârif Efendi'nin yazısı vardır.

Kuruluş amacı, hacı adayları için menzil olarak düşünülmesine rağmen dergâh, kısa sürede bir çok sanat ve zanaatin öğretildiği bir kültür-sanat merkezi hâline geliyor. Tekkenin en meşhur şeyhlerinden biri olarak anılan Hezârfen İbrahim Edhem Efendinin hayat tarzına kısaca göz atmak, dergâhın faaliyet alanını ve işleyiş yapısını yansıtmak açısından bir ayna vazifesi görebilir:

Edhem Efendi, önce bir ebrû ustası, günümüz ustalarının hocalarının hocası.. Hakikaten hezâr fenne sahip bir insan. Hattatlık, marangozluk, tahta oymacılığı, doğramacılık, tornacılık, dökmeçilik, matbaacılık, dokumacılık hepsi ihtisas alanı içinde.

Günümüz insanının tek bir fenni bile liyakatle yerine getirmeyi unutmuş hafızası için, öncesinde ve sonrasında ve her noktada bir çok benzeri olan yed-i tûlâ sahibi bu insan tipini tasavvur etmek bile kolay değil. Bu çok fenlilik, çok renklilik, "Mihneti kendüye zevk etmedir âlemde hüner" diyerek hayatı, bir hobi, bir eğlence tadında yaşayan, iç bütünlüğünü yakalamış mutmain insanın eşyaya yansıyan sırrı olsa gerek.

Edhem Efendi belki bir "Kova" insanı.. "Alîm" sırrının eşyadaki tezahürünün ifşasına izin

verilmişlerden olduğu aşikâr. Mucit bir akl-ı selîm hayata nasıl yansır, Edhem Efendi'nin macerası buna zarif bir örnek: Tekkenin kuyusundan su çekmek icap etmiş; Şeyh Efendi hemen bir makine keşfedivermiş, benzetme tarikiyle.. Ebru işçiliği için küçük bir litografya cihazı, 3 beygir gücünde bir buharlı makine ve ihtiyaçlara binaen doğmuş büyüklü küçüklü, çok amaçlı pek çok cihazın, ellerinin küçük işaretleriyle hayata kavuşturulmasına izin verilmiş. Bir yanda zarif dokumaları ve ebrularıyla Sultan Abdülaziz'i adeta büyüleyen Şeyh Efendinin mahir elleri diğer yanda Tophane Askeri Okulu'nun kurulması için didiniyor ve Osmanlı'da ilk kurşun boruyu da o döküyor.

Ruhun hayat ile bağlantı kurduğu en muazzaz azamız, dilimiz ve elimiz.. Bir zarafet abidesi olan "yed-i beyzâ" mız, Yaratıcısının adıyla her yazısında, çizgisinde, işinde Hallâkının ihtişamını yansıtan muhteşem eserlere imza atmış. Aslında bu yankılar, bir pirinç tanesine fatiha-i şerifesini diziveren istif üstadı bir milletin ahfadının kulağına çok yabancı olmasa da bu yakınlık icraat için yeterli olmuyor. "Ehline müracaat" ve "emaneti ehline tevdi" ilkeleri çignendiği için belki..

Edhem Efendilerin ve şâkirtlerinin esas sanatı, ezmeden, üzmeden insanın tamiri ve ihyası aslında. Zamanın meşhur sanat, bilim ve düşünce erbabının isimlerini tekkenin müdâvimleri arasında görüyoruz. Resmi

okullarımızın Cemil Meriç'in ifadesiyle "müstagrib" değil de "müsteşrik" yetiştirdiği bir devirde, Salih Zeki Bey, Halide Edib'in babası Edip Bey, Harbiye Nazırı Galip Paşa, Rıza Tevfik gibi isimler için dergâh, bir irfan mektebi olduğu gibi, Orta Asya Türk tasavvuf kültürünün bilhassa Yeseviyye âdâb ve erkânının yaşatıldığı bir ocak vazifesi de görmüş.

Özbekler Tekkesi Nakşibendi tarikatine bağlı ve sesli zikri benimseyen bir tekke olmuş, son döneminde aynı tarikatın Halidi kolunu temsil etmiştir. Yüzlerce yıl Orta Asya'dan İstanbul'a gelen seyyah dervişlere barınak görevi gören tekke Kurtuluş Savaşı'nda da önemli bir rol oynamıştır. Tekkenin son şeyhi hukukçu Ata Efendi Kuva-yı Milliye hareketine destek vermiş, Karakol Cemiyeti'ne üye olarak İstanbul'dan Anadolu'ya silah kaçırılmasında, gönüllülerin Anadolu'ya çıkmasında tekke bir merkez rolü üstlenmiştir. Bir gayri resmi askeri üs ve tedavi merkezi olarak içinde Mehmed Âkif ve Halide Edib'in de yer aldığı Kuva-yı Milliye mensuplarına sığınak olarak hizmet vermiş tekkenin bu hüviyetinden, Halide Edip, "Türk'ün Ateşle İmtihanı" eserinde tafsilat ile bahsetmektedir. 1994 yılında yenilenen tekke faal değildir. "Tarih Araştırma Vakfı", tekke binası içinde hizmet vermektedir.

Muzaffer Özak Efendi'nin "tasavvuf eğitimi mutfaktan başlar" dediği üzere Özbekler Tekkesi'nden bahis açıldığında

zikr-i hayrı mutlaka yapılması gereken bir mühim bahis de "Özbek Pilavı"dır. Bayram günlerinin ve kandil gecelerinin özel şifa ve feyiz kaynağı bu leziz taamin alâmet-i farikası, havuç, et ve ince kıyılmış portakal kabuğu.. Salavat ve dualar eşliğinde yapılan sakal-ı şerif ziyaretine ve "destur" nidalarıyla kaynatılan bu özel yemeğin ikrâmına ait geleneğin bugün de Kandil gecelerinde ve bilhassa Kadir leyle-i şerifinde yaşatılmaya çalışıldığını söyleniyor.

Son söz olarak yakın devrimizin "hamiyet evliyası" olarak anılan A.Mahir İz Hoca'nın Özbekler Tekkesi hakkındaki bir kanaatini zikredelim: Hoca, Tekkeyi, Eyüp Sultan, Yahya Efendi ve Telli Baba Türbeleriyle beraber İstanbul'u ayakta tutan dört direktan biri olarak sohbetlerinde tekraren anar ve bu direkler durduğu müddetçe İstanbul payidar olacaktır, dermiş.

Eskiler, göz bakar; gönül rahatsız olur; hafıza zayıflar, derlermiş. Nazar ber-kadem olmayı unutup nazar ber-etrâf olalı beri nisyan ile ma'lul ve maşeri vicdanımızın sesini duymaz olduğumuz bir çağda, gönlü huzura kavuşturmak, Allâh'ın "gör" dediği yerden bakmak için mütevaczin bir nazargâh olan Özbekler Tekkesi, "gönül yapma" vazifesini sessiz duruşuyla derinden derine ifa ediyor gibi görünmekte...

